

Η διαφθορά στο δημόσιο τομέα και οι επιπτώσεις της σε συνάρτηση προς το επίπεδο διαφθοράς: Μια μικροοικονομική προσέγγιση*

Γιάννης Μάντζαρης**

Περίληψη

Ανησυχητικές διαστάσεις έχει λάβει το μέγεθος και η πολυπλοκότητα της διαφθοράς στην ελληνική οικονομία και κοινωνία. Σύμφωνα με μελέτες εμπειρογνομόνων, η Ελλάδα είναι πρωταθλήτρια στη διαφθορά, την παραοικονομία και τη σπατάλη του δημόσιου τομέα όχι μόνο στην Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά και μεταξύ των αναπτυγμένων χωρών του κόσμου. Παράλληλα μαστίζεται από υψηλό βαθμό γραφειοκρατίας και χαμηλής ποιότητας απονομής της δικαιοσύνης. Στη διεθνή βιβλιογραφία, σε σχέση με τις οικονομικές επιπτώσεις της διαφθοράς, κυριαρχούν εμπειρικές μελέτες, ιδιαίτερα εκείνες που αναφέρονται στις αλληλεξαρτήσεις μεταξύ μεγέθυνσης ή/και Κατά Κεφαλήν Εισοδήματος και επιπέδου διαφθοράς. Μελέτες που να βασίζονται σε μικροοικονομικές προσεγγίσεις του θέματος είναι σπάνιες. Η εργασία αυτή αποσκοπεί στην παρουσίαση ενός μικροοικονομικού μοντέλου θεώρησης του φαινομένου της διαφθοράς, όσον αφορά τους διαγωνισμούς ανάθεσης δημοσίων έργων.

1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις και προβληματισμοί

Μεγάλες διαστάσεις έχει λάβει το φαινόμενο της διαφθοράς

---

* Θέλω να ευχαριστήσω τη φοιτήτρια Ελισάβετ Μάντζαρη για την πολύτιμη βοήθειά της στη συλλογή ελληνικής και διεθνούς βιβλιογραφίας πάνω στο θέμα.

** Ο Γιάννης Μάντζαρης είναι επίκουρος καθηγητής στα ΑΤΕΙ Σερρών.

στη χώρα μας. Γίνονται πολλές αναφορές τόσο σε επίπεδο επιστημονικών ανακοινώσεων, όσο και σε επίπεδο εκλαϊκευμένων αναφορών για το βάθος της διαφθοράς¹ στο δημόσιο τομέα της ελληνικής οικονομίας (και όχι μόνο). Σε μελέτη οικονομολόγων της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ) παρουσιάζονται πολύ ανησυχητικά στοιχεία σε σχέση με τη διαφθορά, τη σπατάλη του δημοσίου χρήματος, την παραοικονομία ή τη «σκιώδη» οικονομία στη χώρα μας². Συγκεκριμένα:

- **Διαφθορά:** Η Ελλάδα παρουσιάζει υψηλό ποσοστό διαφθοράς, τόσο σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο. Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης – 15 η διαφθορά στην Ελλάδα βαθμολογείται με 3 (άριστα είναι το 10) και καταλαμβάνει την τρίτη θέση από το τέλος. Μετά την Ελλάδα τη μεγαλύτερη διαφθορά έχουν η Πορτογαλία και η Ιταλία. Σε διεθνή κλίμακα³ και με βάση τον CPI (Corruption Perceptions Index) που κάθε χρόνο ανακοινώνει η Transparency International, μεταξύ 133 χωρών στις οποίες μετρήθηκε η διαφθορά το 2003, η χώρα μας καταλαμβάνει την 50ή θέση μαζί με την Κόστα Ρίκα και την Νότια Κορέα και βαθμολογείται με 4,3 (άριστα το 10). Την 1η θέση (δηλαδή έχει τη λιγότερη διαφθορά) καταλαμβάνει η Φιλανδία με 9,7 μονάδες και την τελευταία (δηλαδή σχεδόν επικρατεί απόλυτη διαφθορά) το Μπαγκλαντές με 1,3 μονάδες. Καλύτερη θέση από την Ελλάδα κατέχουν κράτη όπως η Μποτσουάνα, η Ουρουγουάη, η Μαλαισία, η Ιορδανία, το Τρινιδάδ και Τομπάγκο, Ναμίμπια, Μαυρίκιος και χειρότερη η Κίνα, Πολωνία, Ρωσία, Τουρκία, Αργεντινή και πολλές χώρες της πρώην Σοβ. Ένωσης και της Αφρικής.

- **Σπατάλη δημοσίου χρήματος:** Η Ελλάδα είναι το πιο σπάταλο κράτος σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες του ΟΟΣΑ. Κάθε χρόνο πετιούνται στο «καλάθι των αχρήστων» περίπου 10 δις ευρώ. Με βάση τα στοιχεία της παραπάνω μελέτης, ο δείκτης της αποτελεσματικότητας των υπηρεσιών που παρέχει το Ελληνικό Δημόσιο βαθμολογείται με 0,65, ενώ ο μέσος όρος της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι 0,78, αυτός δε των ΗΠΑ είναι 1. Ο δείκτης CPI αποκαλύπτει πόσο πολλές και αποτελεσματικές είναι οι δημόσιες υπηρεσίες κάθε χώρας, σε σχέση με τους πόρους που δαπανούν. Για τη χώρα μας αυτό σημαίνει, ότι με βάση τους πόρους που δαπανά θα μπορούσε να προσφέρει 35% περισσότερες και καλύτερες υπηρεσίες στους έλληνες πολίτες (π.χ. στην παιδεία, δημόσια υγεία, συγκοινωνίες, δικαιοσύνη κ.λπ.).

• *Γραφειοκρατία και παραοικονομία*: Η Ελλάδα ευρίσκεται στην τέταρτη χειρότερη θέση όσον αφορά τη γραφειοκρατία. Στη κλίμακα από το 1 έως το 10 βαθμολογείται μόλις με 2,34. Τη μεγαλύτερη γραφειοκρατία παρουσιάζει η Γαλλία με 1,76, ακολουθεί η Ιταλία με 1,97 και η Πορτογαλία με 2,22. Τη χαμηλότερη γραφειοκρατία παρουσιάζουν η Φιλανδία, η Ισλανδία, η Ιρλανδία και η Ελβετία.

Η Ελλάδα επανέρχεται στην πρώτη θέση όμως όταν εξετάζουμε τα στοιχεία για την παραοικονομία. Η μελέτη ανεβάζει το ποσοστό παραοικονομίας στη χώρα μας στο 28,7% του ΑΕΠ, τη στιγμή που ο μέσος όρος για τις υπόλοιπες χώρες του ΟΟΣΑ διαμορφώνεται γύρω στο 16,7%. Τη δεύτερη θέση καταλαμβάνει η Ιταλία με ποσοστό 27,1%. Τη μικρότερη παραοικονομία εμφανίζει η Ελβετία με 8,6% και οι ΗΠΑ με 8,7%.

Η κατάσταση αυτή δεν τιμά τη χώρα μας και αποτελεί βόμβα στα θεμέλια της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας, έχει υψηλό κοινωνικό-οικονομικό κόστος πέρα από τα άλλα θέματα ηθικής που εγείρει. Η διαφθορά και τα συνεπακόλουθά της (παραοικονομία, χαμηλός βαθμός και ποιότητα δημοσίων υπηρεσιών, αποθάρρυνση και αποτροπή επενδύσεων από εγχώριους και αλλοδαπούς επενδυτές, διαπλοκή κ.ά.), υπονομεύει το βιοτικό επίπεδο των λαών, διαταράσσει την κοινωνική συνοχή και κάθε έννοια ισοτιμίας μεταξύ των πολιτών⁴. Η διαφθορά συνοδευόμενη από το χρηματισμό των λειτουργών του δημόσιου τομέα ευνοεί τους οικονομικά ισχυρότερους και αποτελεί σημαντικό αρνητικό παράγοντα ανάπτυξης της οικονομίας. Το φαινόμενο της διαφθοράς δεν είναι βέβαια ούτε τωρινό, ούτε απασχολεί μόνο ορισμένους πολιτισμούς και χώρες. Από την πολιτεία του Πλάτωνα με τις φιλοσοφικές και ηθικές αρχές που αναπτύσσονται εκεί για τις αρετές που πρέπει να έχουν οι άρχοντες (και όχι μόνο), μέχρι τις απόψεις του Μακιαβέλι στον Ηγεμόνα και τις τεράστιες οικονομικο-κοινωνικές διαστάσεις που έχει λάβει το φαινόμενο σήμερα, η διαφθορά έχει πάντα μια πρωτεύουσα θέση στη σχετική φιλολογία και προβληματική. Ακολουθεί κατά πόδας την οργάνωση της κοινωνίας μας⁵ και κάθε προσπάθεια για αύξηση της ευημερίας του λαού και βελτίωση της διαφάνειας στην πολιτική, οικονομική και κοινωνική ζωή μιας χώρας.

Όσον αφορά όμως την αντιμετώπιση και την αποτίμηση του μεγέθους των πραγματικών επιπτώσεων και του κοινωνικο-οικονομικού κόστους που δημιουργείται από τη διαφθορά, δεν υπάρχει

ενιαία αντιμετώπιση και ενιαία θέση στη διεθνή βιβλιογραφία⁶. Δεν υπάρχει δηλαδή μια ενιαία και γενικά αποδεκτή οικονομική θεωρία των επιπτώσεων της διαφθοράς. Πολλές από τις δημοσιεύσεις, οι οποίες πρέπει να τονίσουμε ότι αρχίζουν να πολλαπλασιάζονται μετά τη δεκαετία του 1960, παραβλέπουν αυτή τη διάσταση⁷, καθώς υποτιμούν τη σημαντική βλαπτική επίπτωση της διαφθοράς, χωρίς όμως αυτό να το τεκμηριώνουν θεωρητικά⁸.

Αξιοσημείωτο στοιχείο στη συζήτηση που αναπτύσσεται στην επιστημονική κοινότητα αποτελεί εκτός των άλλων, η αντιπαράθεση μεταξύ των λεγόμενων μοραλιστών και ρεβιζιονιστών⁹. Ενώ οι οικονομολόγοι, οι οποίοι εκκινούν την επιχειρηματολογία τους από ένα μοραλιστικό σημείο αναφοράς αποδέχονται ότι υπάρχει αυξημένο κοινωνικο-οικονομικό κόστος με αυξημένη ροπή προς διαφθορά, οι ρεβιζιονιστές τονίζουν ότι σε χώρες και οικονομίες με έναν ιδιαίτερα μεγάλο γραφειοκρατικό και διοικητικό μηχανισμό, παρά τα δεδομένα και οφθαλμοφανή κοινωνικά κόστη που δημιουργούνται, ένα αρκετά υψηλό ποσοστό διαφθοράς μπορεί να έχει θετικές επιπτώσεις και να προσδώσει ώθηση στην οικονομία.

Και οι δυο θέσεις στηρίζονται σε εμπειρικές έρευνες που βασίζονται στην αλληλεξάρτηση μεταξύ του επιπέδου διαφθοράς, της οικονομικής μεγέθυνσης και του Κατά Κεφαλήν Εισοδήματος¹⁰, όμως δε θεμελιώνονται ρητά και αποτελεσματικά πάνω σε ένα μικροοικονομικό υπόδειγμα.

Με την εργασία αυτή στοχεύουμε στη μερική κάλυψη αυτού του κενού. Κάνοντας χρήση ενός μικροοικονομικού υποδείγματος θα προσπαθήσουμε να αποτυπώσουμε και να προσδιορίσουμε τις επιπτώσεις και τις συσχετίσεις της διαφθοράς στα διάφορα επίπεδά της. Με τον τρόπο αυτό επιδιώκουμε τη συγκεκριμενοποίηση του άμεσου και έμμεσου κόστους, καθώς και τη χρησιμότητα που απολαμβάνουν όχι μόνο τα συμμετέχοντα μέρη, αλλά και οι μη συμμετέχοντες τρίτοι σε σχέση με το επίπεδο διαφθοράς.

Η ουσία και ο στόχος μιας τέτοιας θεωρητικής προσέγγισης της οικονομικής αλληλεξάρτησης της διαφθοράς, αμφισβητείται από πολλές πλευρές. Για παράδειγμα ο Robert Klitgaard αναφέρει, ότι αντιμετωπίζει με μεγάλο σκεπτικισμό κάθε καθαρά «ακαδημαϊκή» παρατήρηση του φαινομένου της διαφθοράς, αφού κατά την άποψή του στόχος μιας τέτοιας προσέγγισης είναι μόνο η περιγραφή και ερμηνεία του φαινομένου, αφού δεν προσφέρει ουσιαστικές πρακτικές μεθόδους για την αντιμετώπιση και καταπολέμησή της¹¹. Παραβλέπει όμως στο σημείο αυτό, ότι η ρεαλιστική αποδοχή ενός υποδείγματος στο πλαίσιο μιας γενικής θεωρίας

περί διαφθοράς, δεν μπορεί να εμπεριέχει –όπως είναι φανερό– όλες τις παραμέτρους για τη δημιουργία ενός ικανοποιητικού πλαισίου διαμόρφωσης και ελέγχου μιας αποτελεσματικής στρατηγικής καταπολέμησης της διαφθοράς. Δεν παύει όμως να είναι ένα πρώτο και ουσιαστικό βήμα στη σωστή κατεύθυνση.

2. Μορφές και επιπτώσεις της διαφθοράς στο δημόσιο τομέα

Στο θέμα των επιδράσεων της διαφθοράς στο δημόσιο τομέα (γραφειοκρατία), η διεθνής βιβλιογραφία αναφέρει πολλές και διάφορες εκφάνσεις του φαινομένου (με διαφορετική βέβαια βαρύτητα η κάθε μια). Η διαφθορά ξεκινά τις περισσότερες φορές με διακριτικό τρόπο. Μικρές παραχωρήσεις και ιδιαίτερη προσοχή σε καταστάσεις και άτομα, μικρά δώρα κ.λπ. αποτελούν τον προάγγελο. Ακολουθούν μεγαλύτερα ποσά, ιδιαίτερες μυστικές συναντήσεις και η διαμόρφωση «κλίματος εμπιστοσύνης». Η διαφθορά επιβαρύνει συνήθως τρίτους ή το γενικό σύνολο και όχι τους συναλλασσόμενους. Οι σχέσεις διαπλοκής και διαφθοράς διαρκούν για μεγάλα διαστήματα και πέρα και πάνω από πολιτικές, κοινωνικές κ.ά. διαφοροποιήσεις των συμμετεχόντων. Οι επιπτώσεις της διαφθοράς ανάλογα με τον τομέα που αναφέρονται μπορούν να καταταχθούν σε: διανεμητικές (distributive), σωρευτικές (allocative) και θεσμικές (institutional).

- *Διανεμητικά επιδρούν αφού*¹²:

1. Διαμορφώνουν τάσεις αύξησης των τιμών και συνεπώς μείωσης του πραγματικού εισοδήματος για τους πολίτες και το κράτος, υπό την αποδοχή βέβαια, ότι οι επιχειρήσεις επιβαρύνουν με το ποσό της διαφθοράς (π.χ. λάδωμα, μίζες κ.λπ.) τις τιμές των προϊόντων και υπηρεσιών τους.

2. Διαμορφώνουν τάσεις μειωμένων κρατικών εσόδων μέσω αυξημένων τιμών και φοροδιαφυγής, λόγω της μη δήλωσης των εισοδημάτων που προέρχονται από τη διαφθορά, και

3. Δημιουργούν επιπλέον εισοδήματα εκ της διαφθοράς στους χρηματιζόμενους δημόσιους λειτουργούς.

- *Σωρευτικά επιδρούν καθώς*¹³:

1. Διαμορφώνουν ισορροπητικές συνθήκες όσον αφορά τις διακρίσεις σε άτομα ή ομάδες (εάν π.χ. σε μια οικονομία υπάρ-

χουν διακρίσεις εις βάρος μιας κοινωνικής ομάδας ή ατόμων λόγω πολιτικών, κοινωνικών, θρησκευτικών ή άλλων αιτίων, η ομάδα αυτή ή τα άτομα μπορούν να συμμετέχουν σε δραστηριότητες μόνο με τη «συνδρομή» της διαφθοράς σε επενδύσεις κ.ά. Η περίπτωση αυτή έχει βέβαια και διανεμητικές επιπτώσεις).

2. Διαμορφώνει τάσεις φθίνουσας επενδυτικής δραστηριότητας, λόγω των αντιπαραγωγικών εισοδημάτων των υπαλλήλων εκ της διαφθοράς, στην περίπτωση κατά την οποία αυτή δεν επανεπενδύεται εντός του κράτους, και

3. Διαμορφώνει κόστη διείσδυσης στην αγορά της διαφθοράς για τις επιχειρήσεις, οι οποίες επιθυμούν να διεισδύσουν σε αυτές.

• *Θεσμικές επιπτώσεις προκύπτουν μέσω¹⁴:*

1. Υποκατάσταση των οικονομικών θεσμών και αρχών: Σε μια φάση της μετάβασης από την παραδοσιακή στη σύγχρονη οικονομία, οι αναγκαίοι οικονομικοί θεσμοί, όπως το ελλιπές δίκαιο της ιδιοκτησίας, της προστασίας του περιβάλλοντος κ.λπ., μπορούν να υποκατασταθούν από τη διαφθορά, εφόσον βέβαια δεν μπορεί ή καθυστερεί (ηθελημένα ή άθελα) η διαμόρφωση ενός αποτελεσματικού θεσμικού πλαισίου από τη νομοθετική εξουσία ή η εφαρμογή του από την εκτελεστική εξουσία.

Γίνεται φανερό, ότι οι παραπάνω επιπτώσεις μπορούν να συμβούν μόνο κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες και να στηριχθούν στην αποδοχή διαφόρων ιδανικών καταστάσεων. Δεν ειπώθηκε όμως τίποτε όσον αφορά τα ερωτήματα. Πρώτον: Τι επίπεδο επιπτώσεων προκαλείται σε κάθε επίπεδο διαφθοράς, και Δεύτερον: Εάν μπορεί να προγνωσθεί θεωρητικά μια συνολική επίπτωση από τη διαφθορά, ως «άθροισμα» όλων των επιμέρους επιπτώσεών της.

3. Το πλαίσιο του υποδείγματος των δημόσιων διαγωνισμών

Στη βιβλιογραφία χρησιμοποιούνται πολλά και διάφορα μοντέλα για την εξήγηση και αξιολόγηση του φαινομένου της διαφθοράς στο δημόσιο τομέα. Τα μοντέλα αυτά παρουσιάζουν το χρηματισμό (με όλες τις μορφές του) των δημοσίων υπαλλήλων κατά την άσκηση εξουσίας και παροχής των δημοσίων υπηρεσιών τους

(κατά κανόνα άυλα, συνήθως αναπαραγόμενα αγαθά, όπως αδειοδοτήσεις, εκτίμηση δασμών, αποτίμηση ακίνητης περιουσίας κ.λπ.¹⁵). Στην κατηγορία αυτή ανήκει και ο χρηματισμός των υπαλλήλων των οικονομικών υπηρεσιών, ο οποίος θεωρείται ως η παράνομη πώληση του αγαθού «φορολόγησι».

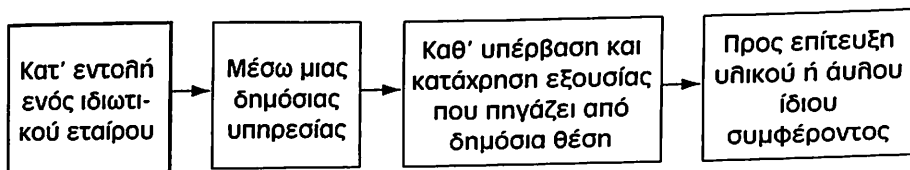
Σε ένα τέτοιο υπόδειγμα είναι δύσκολο να διαπιστώσει και να απομονώσει κανείς τις καθαρά οικονομικές επιπτώσεις της διαφθοράς: στο στόχαστρο δεν ευρίσκεται η διαπίστωση και αποτίμηση της οικονομικής αποτελεσματικότητας με τη μορφή ζημίας, αλλά η μη οικονομική συνισταμένη, ότι δηλαδή δεν πρέπει να διατεθούν γενικά ορισμένα οικονομικά αγαθά.

Στο υπόδειγμα που θα παραθέσουμε θα ακολουθηθεί μια διαφορετική μεθοδολογική προσέγγιση: με τους δημόσιους διαγωνισμούς γενικά αγοράζονται ιδιωτικά αγαθά και υπηρεσίες κατ' εντολή του κράτους (π.χ. κρατικές προμήθειες για τις ένοπλες δυνάμεις, ανάγκες σε εξοπλισμό των διαφόρων Υπουργείων, ΔΕΚΟ κ.λπ.)¹⁶. Η προσφορά της διαφθοράς αποτελεί μέσο και μηχανισμό, έτσι ώστε ορισμένοι υπάλληλοι να επηρεάσουν το αποτέλεσμα του διαγωνισμού προς αποκόμιση ιδίου οφέλους. Συνεπώς μέσω της σύγκρισης των αποτελεσμάτων των δυο περιπτώσεων (αφενός ενός εντελώς τίμιου και διαφανούς διαγωνισμού χωρίς δηλαδή χρηματισμό και αφετέρου ενός διαγωνισμού ή κρατικής προμήθειας με χρηματισμό) μπορούν να περιγραφούν και να αναλυθούν συστηματικά οι οικονομικές επιπτώσεις της διαφθοράς.

4. Διαφθορά και επίπεδο διαφθοράς

Ο ορισμός της διαφθοράς δεν είναι ενιαίος, είτε στην καθομιλουμένη είτε στην επιστημονική βιβλιογραφία¹⁷. Κατά τον Γ. Μπαμπινιώτη «διαφθορά είναι η φθορά των ηθών, η εξαχρείωση, η ανηθικότητα και ειδικότερα η κατάσταση στην οποία χρησιμοποιούνται αθέμιτα μέσα, για να παραβιάζονται οι νόμοι (με δωροδοκίες, εξυπηρετήσεις, προσφορές κ.λπ.) για ιδιωτικό όφελος». Ένας άλλος δόκιμος ορισμός που χρησιμοποιείται από την *Transparency International* (Διεθνής Διαφάνεια) αναφέρει ότι: «Διαφθορά είναι η κατάχρηση δημόσιας ή ιδιωτικής θέσης ή εξουσίας με *κρυφό τρόπο*, προκειμένου να επιτευχθεί ίδιον όφελος ή πλεονέκτημα». Ο διεθνής όρος *Corruption* (γερμανικά *Korruption*) προέρχεται από το λατινικό *corrumpere* που σημαίνει χαλάω, καταστρέφω, χρη-

ματίζω. Ανάλογα με την ιδιαίτερη περίπτωση, ως διαφθορά ορίζονται συγκεκριμένες εν κρυπτώ ενέργειες μεταξύ διαφόρων συμμετεχόντων σε μια διαδικασία, που μέσω κατάχρησης εξουσίας αποσκοπούν στην οικειοποίηση κοινωνικών πόρων. Στη μελέτη μας θα χρησιμοποιούμε και άλλες λέξεις, όπως χρηματισμός, δωροδοκία, δωροληψία, διαπλοκή, οι οποίες μπορεί να μην έχουν την ίδια ετυμολογία, αποτελούν όμως χαρακτηριστικά διαφθοράς. Εάν επικεντρώσουμε την προσοχή μας στη διατύπωση της διαφθοράς κατά τους διαγωνισμούς και τις προμήθειες του δημοσίου, τότε περιορίζουμε την ανάλυση στις σχέσεις μεταξύ κρατικής γραφειοκρατίας και ιδιωτικής οικονομίας. Υπό την έννοια αυτή διαφθορά χαρακτηρίζεται κάθε ενέργεια και δράση που λαμβάνει χώρα κατά σειρά μεταξύ των παρακάτω συμμετεχόντων σε μια συναλλαγή και εμπίπτει στον ορισμό της, δηλαδή¹⁸:

Παραπέρα ορίζεται ένα επίπεδο διαφθοράς, το οποίο αποτυπώνει το μέγεθος της διείσδυσης της διαφθοράς σε μια οικονομία ή έναν επιμέρους τομέα της οικονομίας. Παρακάτω υπό τον όρο «επίπεδο διαφθοράς» θα εννοείται το μερίδιο εκείνων των οικονομικών υποκειμένων σε μια αγορά (υπολογισμένο σε %), τα οποία είναι διατεθειμένα να διαδώσουν την «προσφορά διαφθοράς» ή να προσελκυσθούν από μια τέτοια προσφορά.

5. Το μικροοικονομικό υπόδειγμα της διαφθοράς

Υπόβαθρο του υποδείγματος αποτελεί το παρακάτω σενάριο: Το κράτος ή/και μια ΔΕΚΟ ζητά ένα επενδυτικό αγαθό, το οποίο παράγεται από τον ιδιωτικό τομέα. Για την απόκτηση του αγαθού ή/και της υπηρεσίας αυτής ακολουθείται μια διαδικασία δημόσιου διαγωνισμού. Κάθε επιχείρηση, η οποία είναι σε θέση να παράξει το προϊόν, επιτρέπεται να λάβει μέρος στην παραπάνω διαδικασία και να καταθέσει την προσφορά της στους αρμόδιους υπαλλήλους. Η επιχείρηση όμως δε γνωρίζει για τις αντίστοιχες προσφο-

ρές των ανταγωνιστών της. Από τις προσφορές που υποβλήθηκαν, οι γραφειοκράτες είναι εκείνοι που θα επιλέξουν το ζητούμενο εκ του δημοσίου αγαθό ή υπηρεσία, αφού βέβαια ακολουθηθεί η εκ του νόμου προσδιορισθείσα διαδικασία. Οι σχέσεις συνεπώς κράτους και γραφειοκρατών του δημοσίου είναι μια σχέση Principal-Agent. Ανάλογα με το επίπεδο διαφθοράς της συγκεκριμένης αγοράς που αφορά ο διαγωνισμός, έχουμε και διαφορετικά αποτελέσματα.

6. Ο ορθολογισμός των συμμετεχόντων

Οι συμμετέχοντες, κράτος (δια των γραφειοκρατών) και ιδιωτικές επιχειρήσεις παρουσιάζονται και αναφέρονται στο υπόδειγμα με τις παρακάτω ιδιότητες και συμπεριφορές:

- *Το Κράτος*: Για τις ανάγκες του υποδείγματος το κράτος έχει να υλοποιήσει δυο κεντρικής σημασίας δράσεις. Αυτές αναφέρονται αφενός στις συνθήκες και τους όρους του συγκεκριμένου διαγωνισμού και αφετέρου στην υλοποίηση των γενικότερων στόχων κατά την ανάθεση παραγγελίας μετά το διαγωνισμό.

Όσον αφορά τους όρους του διαγωνισμού, πέρα από τον προσδιορισμό των γενικών προδιαγραφών του αγαθού/υπηρεσίας, αναφέρεται και ο προϋπολογισμός της δαπάνης (η υψηλότερη δυνατή τιμή που μπορεί να προσφερθεί NP_{max}). Αυτή η συνηθισμένη τακτική σε δημόσιους διαγωνισμούς προσφέρει και μια επιπλέον πληροφορία στους συμμετέχοντες στο διαγωνισμό, δηλαδή έως ποιο ύψος τιμής μπορούν κατ' ανώτερο να προσφέρουν και αν αξίζει η συμμετοχή τους σε αυτή τη διαδικασία. Εάν οι τιμές προσφοράς όλων των συμμετεχόντων ευρίσκονται πάνω από τη μέγιστη τιμή, τότε επαναλαμβάνεται ο διαγωνισμός και το κράτος θα πρέπει προφανώς να επαναπροσδιορίσει το ύψος της μέγιστης τιμής. Αυτό το μέγιστο ύψος τιμής (ή του προϋπολογισμού) προσδιορίζεται αυτόνομα από το κράτος. Προσδιορίζεται και προσανατολίζεται προφανώς στις διαθέσιμες πιστώσεις του προϋπολογισμού ή με βάση τις προβλέψεις του για το πιθανό κόστος στην περίπτωση που και το ίδιο παράγει ομοειδή αγαθά ή υπηρεσίες.

Παραπέρα το κράτος προσδιορίζει τα κριτήρια (νομοθετικό πλαίσιο), βάσει των οποίων οι γραφειοκράτες θα επιλέξουν έναν

μεταξύ των υποψηφίων προσφερόντων. Αυτοί οι κανόνες επιλογής διαμορφώνουν την άριστη επιλογή (διαδικασία χωρίς διαφθορά). Υπό την έννοια αυτή αποτελούν σημείο αναφοράς για τον προσδιορισμό της οικονομικής επίπτωσης της διαφθοράς. Με τον τρόπο αυτό αποδεχόμαστε την αγοραία στόχευση του κράτους. Τον διαγωνισμό πρέπει να τον κερδίσει εκείνος ο προσφέρων, ο οποίος θα προσφέρει την χαμηλότερη τιμή (μειοδοτικός διαγωνισμός) για το ζητούμενο αγαθό (σε δεδομένη και σταθερή ποιότητα). Προκειμένου να διασφαλιστεί η νόμιμη διαδικασία, το κράτος απαγορεύει στους υπαλλήλους την αποδοχή δώρων ή άλλων ενισχύσεων από τους συμμετέχοντες στο διαγωνισμό (απαγόρευση διαφθοράς).

- Οι υπάλληλοι: Ο δημόσιος υπάλληλος αποτελεί το εκτελεστικό όργανο του κράτους. Είναι ο Agent του Principal, δηλαδή του κράτους. Στο υπόδειγμα εκκινούμε από την αρχή της ασύμμετρης κατανομής της πληροφόρησης μεταξύ του δημοσίου υπαλλήλου και του κράτους, σε σχέση με το εισόδημα διαφθοράς $W_{\text{υπαλ}}$ του δημοσίου υπαλλήλου. Γίνεται αποδεκτή η ύπαρξη δυνητικού χρηματισμού κάθε δημοσίου υπαλλήλου, ο οποίος όμως δεν κάνει αποδεκτό κάθε ύψος χρηματισμού B , δεδομένου ότι αυτός πρέπει να καλύψει τις συνέπειες της συγκεκριμένης πράξης του (με πιθανότητα p να συλληφθεί) και τις συνδεδεμένες με αυτή αρνητικές συνέπειες (στο ύψος $C_{\text{τιμωρ}}$). Η προσδοκώμενη συνολική χρησιμότητα από την προσφορά δωροδοκίας προκύπτει από το προσδοκώμενο ύψος του επιπλέον εισοδήματος και το προσδοκώμενο ύψος της τιμωρίας:

$$E(W_{\text{υπαλ}}) = (1 - p) B - p C_{\text{τιμωρ}} \quad (1)$$

Από τις πολλές προσφερόμενες δωροδοκίες $B_{t \dots n}$, ο δημόσιος υπάλληλος, ως διαπλεκόμενος που επιθυμεί να μεγιστοποιήσει την ίδια χρησιμότητα και εισόδημά του, επιλέγει το μέγιστο ποσό B , υπό τον όρο ότι η προσδοκώμενη χρησιμότητά του δεν θα είναι αρνητική:

$$(1 - p) B - p C > 0 \quad (2)$$

και

$$B_{\min} = p C_{\text{τιμωρ}} (1 - p)^{-1} \quad (3)$$

Το ακριβές ύψος του $B_{\min}$ δεν μπορεί να προσδιοριστεί επακριβώς, δεδομένου ότι κατά κανόνα δεν συντίθεται από με-

τρήσιμους συντελεστές. Μπορούμε όμως να εκκινήσουμε αρχικά από ένα τέτοιο συλλογισμό και σημείο αναφοράς.

Εάν ο χρηματισμός του δημοσίου υπαλλήλου είναι επιτυχής, τότε αυτός προτιμά κατά την ανάθεση του διαγωνισμού εκείνη την επιχείρηση που τον χρημάτισε. Εάν καμία επιχείρηση δεν προβεί σε χρηματισμό ή καμία εκ των επιχειρήσεων δεν κατορθώνει να ικανοποιήσει το ελάχιστο ύψος χρηματισμού, τότε ο υπάλληλος ακολουθεί την προσδιορισμένη εκ του νόμου διαδικασία, επιλέγει δηλαδή την επιχείρηση με τη μικρότερη προσφορά.

- Οι επιχειρήσεις: Στο διαγωνισμό συμμετέχουν n επιχειρήσεις ($U_1 \dots U_n$). Στις επιχειρήσεις αυτές είναι γνωστό το γεγονός, ότι ο υπάλληλος ακολουθεί την αρχή της μεγιστοποίησης της ίδιας χρησιμότητας, αλλά και η μέγιστη από το κράτος προσδιορισμένη τιμή του αγαθού $NP_{\max}$ καθώς και το ίδιον κόστος παραγωγής C_i . Επιπλέον αποδεχόμαστε μια εξωγενώς δεδομένη τάση για διαφθορά των επιχειρήσεων¹⁹, η οποία αποδίδεται με τη μορφή της δυαδικής μεταβλητής b_i ($b_i = 0 \rightarrow$ η επιχείρηση δεν διαθέτει ποσά για διαφθορά, και $b_i = 1 \rightarrow$ η επιχείρηση προσπαθεί να κερδίσει το διαγωνισμό μέσω διαφθοράς). Με τον τρόπο αυτό διαμορφώνεται το επίπεδο διαφθοράς KN , το οποίο όπως ορίστηκε παραπάνω αποτελείται από το σύνολο των δυαδικών μεταβλητών διαιρουμένου δια του συνόλου των επιχειρήσεων που συμμετέχουν στο διαγωνισμό:

$$KN = n^{-1} \sum b_i \quad (4)$$

Όλες λοιπόν οι επιχειρήσεις προσδιορίζουν το ύψος της τιμής AP_i , στην οποία προσφέρουν το αγαθό, έτσι που να μεγιστοποιηθεί η δική τους συνάρτηση χρησιμότητας και κέρδους π . Στην περίπτωση που κατοχυρωθεί σε αυτή ο διαγωνισμός, η συνάρτηση κέρδους τους εμπεριέχει τόσο την τιμή προσφοράς, όσο και το κόστος παραγωγής. Εάν δεν κατοχυρωθεί σε αυτή ο διαγωνισμός, τότε δεν λαμβάνονται υπόψη τα παραπάνω. Εάν μια επιχείρηση κερδίσει το διαγωνισμό μέσω διαφθοράς, τότε θα πρέπει να λάβει υπόψη και επιπλέον κόστη, όπως: το ύψος χρηματισμού B_i καθώς και το κόστος μεταβίβασης του χρηματισμού στο ύψος του C_T , το οποίο προκύπτει ως κόστος διαπραγμάτευσης με τους διαπλεκόμενους δημόσιους υπαλλήλους, προκειμένου να προσδιοριστεί το ακριβές ύψος του χρηματισμού B (το οποίο είναι $> B_{\min}$). Η συνάρτηση κέρδους λοιπόν που μεγιστοποιείται μας δίνει:

$$\begin{array}{l|l} AP_i - c_i - b_i(B_i + c_T) & i = i^* \\ \partial_i = 0 & i \neq i^* \end{array} \quad (5)$$

Στη συνάρτηση με i^* χαρακτηρίζεται εκείνη η επιχείρηση, η οποία κερδίζει το διαγωνισμό.

Διάφορες μορφές συμφωνιών όπως Cartel, Concern κ.λπ. μεταξύ των επιχειρήσεων δεν ερευνώνται στο υπόδειγμα και θεωρούνται ότι δεν υπάρχουν. Παραπέρα γίνεται αποδεκτό, ότι οι επιχειρήσεις γνωρίζουν καλά την αγορά στην οποία δραστηριοποιούνται. Επίσης γνωρίζουν την ύπαρξη διαφθοράς, αλλά και έχουν δυνατότητα να εκτιμήσουν το επίπεδο της²⁰.

Εκκινώντας από την παραπάνω ρήση και τη δυνατότητα δράσης, μπορούμε να διερευνήσουμε το αποτέλεσμα του διαγωνισμού σε συνάρτηση με το επίπεδο διαφθοράς.

7. Το αποτέλεσμα της δημοπρασίας σε μια απόλυτα διαφανή κοινωνία

Σε επίπεδο διαφθοράς $KN = 0$, οι προσφέροντες προσπαθούν να κερδίσουν το διαγωνισμό αποκλειστικά με διαφανή μέσα. Καμία από τις συμμετέχουσες επιχειρήσεις δεν κάνει χρήση της δυνατότητας να χρηματίσει τους υπαλλήλους, προκειμένου να τύχει των πλεονεκτημάτων αυτής της πράξης ($b_i = 0 \forall i$).

Με τις αρχικές παραδοχές, οι επιχειρήσεις γνωρίζουν τα κόστη τους C_i και έχοντας αυτά ως βάση εκκίνησης συμμετέχουν στο διαγωνισμό.

Προκειμένου οι επιχειρήσεις να μεγιστοποιήσουν το προσδοκώμενο ύψος του κέρδους τους π_i , θα πρέπει λόγω της (5) να ισχύει για κάθε μια από αυτές $AP_i > C_i$, προκειμένου να μην υποστούν ζημία μετά την ανάληψη του διαγωνισμού. Παραπέρα κάθε επιχείρηση μπορεί να μεγιστοποιήσει την πιθανότητα του κέρδους εκ του διαγωνισμού, εάν ελαχιστοποιηθεί το AP_i . Από τις παραπάνω δυο συνθήκες προκύπτει, ότι κάθε επιχείρηση αντιδρά ως οριακός προσφέρων και μπορεί να απαιτήσει κατά μέγιστο όρο μια τιμή, η οποία να είναι ανάλογη των δικών της δαπανών παραγωγής.

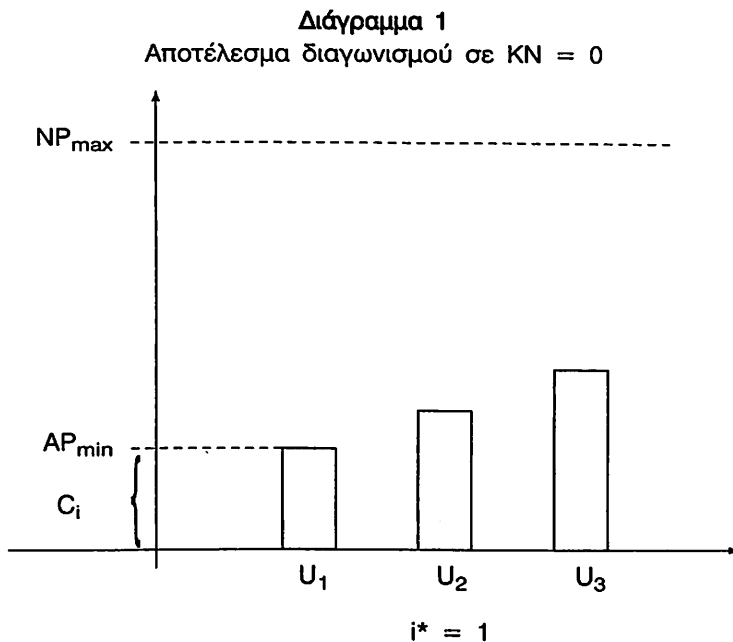
$$AP_i = C_i \quad | \quad i \in \{1 \dots n\} \quad (6)$$

Εάν η τιμή προσφοράς μιας επιχείρησης ευρίσκεται πάνω από την μέγιστη τιμή NP_{max} , η επιχείρηση δεν είναι εις θέση να λάβει μέρος στο διαγωνισμό.

Εάν όλες οι επιχειρήσεις δώσουν την προσφορά τους, η επιτροπή θα επιλέξει εξ αυτών τον νικητή. Κατά την διατυπωθείσα επιχειρηματολογία και τις αρχικές αποδοχές, η επιτροπή ακολουθεί τους κανόνες που διατυπώνει το υφιστάμενο νομοθετικό πλαίσιο. Το διαγωνισμό κερδίζει εκείνη η επιχείρηση, η οποία προσφέρει τη χαμηλότερη τιμή για το προσφερόμενο αγαθό. Η τιμή ζήτησης που διαμορφώνεται και την οποία ζητά συνεπώς το κράτος είναι:

$$NP = \min \{AP_i\} \quad | \quad i \in \{1 \dots n\} = AP_{min} \quad (7)$$

Σε επίπεδο διαφθοράς 0 επιλέγεται εκείνη η επιχείρηση, η οποία προσφέρει στη χαμηλότερη τιμή το ζητούμενο αγαθό, με βάση τις προδιαγραφές του διαγωνισμού. Συνεπώς κερδίζει εκείνη η επιχείρηση, η οποία έχει τη μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα. Στο παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζουμε παραδειγματικά ένα πιθανό αποτέλεσμα ενός διαγωνισμού με τρεις συμμετέχουσες επιχειρήσεις.

8. Το αποτέλεσμα του διαγωνισμού σε μια μερικώς αδιαφανή κοινωνία

Στο σενάριο αυτό διερευνάται το αποτέλεσμα ενός διαγωνισμού, κατά τον οποίο η πλειονοψηφία των επιχειρήσεων λειτουργεί με βάση την ισχύουσα νομοθεσία και δεν κάνει χρήση χρηματισμού και δωροδοκίας (θεωρεί επίσης ότι και οι υπόλοιποι ανταγωνιστές ίσως λειτουργούν με τον ίδιο τρόπο). Όμως παρά ταύτα υπάρχει μια και μόνο επιχείρηση, η οποία κάνει χρήση μεθόδων χρηματισμού και δωροδοκίας στην προσπάθειά της να αποκτήσει συγκριτικά πλεονεκτήματα ($KN=1/n$) και να κερδίσει το διαγωνισμό. Δεδομένου ότι το επίπεδο διαφθοράς της αγοράς είναι γνωστό, μπορεί κανείς να υποθέσει ότι η επιχείρηση αυτή (που κάνει χρήση διαφθοράς) θεωρεί, και σωστά το κάνει, ότι αποτελεί τη μοναδική διαπλεκόμενη επιχείρηση σε μια κατά τα άλλα ελεύθερη από διαφθορά αγορά.

Με βάση λοιπόν την παραπάνω επιχειρηματολογία, οι $n - 1$ επιχειρήσεις θα δώσουν την προσφορά τους στο ύψος $AP_i = C_i$ (βλ. ταυτότητα 6). Τελικά η διαπλεκόμενη επιχείρηση κερδίζει το διαγωνισμό. Δεδομένου ότι C_i και C_T είναι σταθερά και το άθροισμα του χρηματισμού B μπορεί να διαπραγματευτεί και να προσδιοριστεί μέσω κρυφών επαφών με τους δημόσιους υπαλλήλους, το AP_i παραμένει ως μεταβλητή προς διαπραγμάτευση από την διαπλεκόμενη επιχείρηση. Δεδομένου δε ότι το κέρδος π (*ceteris paribus*), μεγιστοποιείται εφόσον και εάν μεγιστοποιηθεί το AP_i (βλ. ταυτότητα 5), η διαπλεκόμενη επιχείρηση i^* επιλέγει ως τιμή προσφοράς την:

$$AP_i^* = NP_{\max} \quad (8)$$

Αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας είναι ότι θα κατοχυρωθεί ο διαγωνισμός στη μοναδική διαπλεκόμενη επιχείρηση και ως αντάλλαγμα (χρηματισμό, δωροδοκία) θα καταβάλει το ποσό B . Για τη διαπλεκόμενη επιχείρηση προκύπτει ένα αποτέλεσμα διαφθοράς στο ύψος:

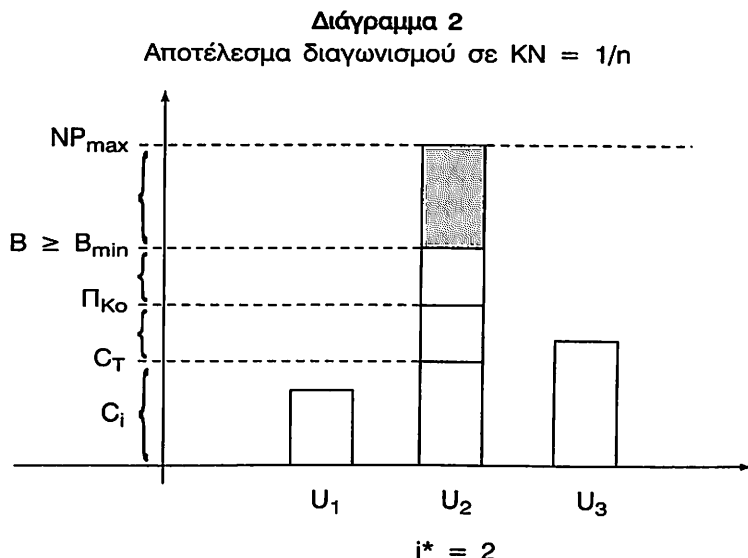
$$\Pi_{\text{κο}} = NP_{\max} - C_i^* - C_T - B \quad (9)$$

Σε σύγκριση με το «τίμιο και διαφανές» αποτέλεσμα του διαγωνισμού όπου $KN = 0$, για το κράτος δημιουργούνται κόστη διαφθοράς στο ύψος:

$$C_{\text{κράτος}} = NP_{\text{max}} - AP_{\text{min}} = NP_{\text{max}} - C_i \text{ min} \quad (10)$$

Τα παραπάνω κόστη διαφθοράς είναι ανεξάρτητα από το ποια επιχείρηση U_i είναι διαπλεκόμενη και σε ποιο ύψος έχει προσδιοριστεί το συνολικό ύψος του χρηματισμού των δημοσίων υπαλλήλων. Στον αρχικό νικητή του διαγωνισμού δεν δημιουργείται ζημία, δεδομένου ότι αυτός και στις δυο περιπτώσεις κατοχυρώνει κέρδος ύψους $\pi = 0$, είτε ως οριακός προσφέρων, είτε ως νικητής του διαγωνισμού.

Στο διάγραμμα 2 παρουσιάζεται πάλι ένα πιθανό αποτέλεσμα ενός διαγωνισμού (εδώ: $b_1 = 0, b_2 = 1, b_3 = 0$). Είναι εύκολο να αναγνωριστεί ότι ο με i^* χαρακτηρισμένος νικητής του διαγωνισμού δεν είναι ο αρχικά καλύτερος προσφέρων.

9. Το αποτέλεσμα του διαγωνισμού σε μια πλήρως αδιαφανή κοινωνία

Σε μια πλήρως διαπλεκόμενη κοινωνία ($b_i = 1 \forall i \Rightarrow KN = 1$) όλες οι επιχειρήσεις προσπαθούν να διαθέσουν στο κράτος τα αγαθά τους μέσω χρηματισμού των δημοσίων υπαλλήλων. Οι παρακάτω συλλογισμοί αποτελούν μέρος του σκεπτικού των επιχει-

ρήσεων και επηρεάζουν τις προσφορές τους στους δημόσιους διαγωνισμούς:

Οι επιχειρήσεις θεωρούν (και δικαίως), ότι χωρίς προσφορά διαφθοράς (χρηματισμό) δεν μπορούν να κερδίσουν κανένα διαγωνισμό. Είναι επίσης γνώστες της πραγματικότητας, ότι οι υπάλληλοι λειτουργούν με βάση τη μεγιστοποίηση του ίδιου εισοδήματος και χρησιμότητας. Αυτό οδηγεί στο αποτέλεσμα, ότι ο γραφειοκράτης επιλέγει από τις πολλές δωροδοκίες αυτή που μεγιστοποιεί το ίδιο όφελος (βλ. ταυτότητα 1). Προκειμένου επίσης και οι επιχειρήσεις να μεγιστοποιήσουν το συνολικό τους κέρδος (ταυτότητα 5), απαιτούν ως τιμή προσφοράς την NP_{max} . Συνεπώς για κάθε επιχείρηση προκύπτει μια μέγιστη τιμή χρηματισμού ύψους:

$$B_{i max} = NP_{max} - C_i - C_T \quad (11)$$

Δεδομένου ότι οι επιχειρήσεις γνωρίζουν τη λειτουργία των υπόλοιπων διαπλεκόμενων επιχειρήσεων, θα πρέπει να προσφέρουν στους υπαλλήλους ένα κατά το δυνατόν υψηλότερο ποσό χρηματισμού, θα πρέπει δηλαδή να εξαντλήσουν το σύνολο των δυνατοτήτων τους για δωροδοκία $B_{i max}$. Κάθε επιχειρηματίας συνεπώς (σε αναλογία των προσφορών του όπως στην περίπτωση του «τίμιου και διαφανούς» διαγωνισμού) πρέπει να λειτουργεί ξανά ως οριακός προσφέρων.

Ο γραφειοκράτης, ο οποίος επιλέγει εκείνη την επιχείρηση που είναι εις θέση να του προσφέρει τη μεγαλύτερη δωροδοκία, θα λειτουργήσει με βάση τις παρακάτω αρχές. Η επιχείρηση που θα επιλεγεί θα πρέπει να έχει τα χαμηλότερα κόστη:

$$W_{υπόλ} = \max \Rightarrow B = \max \quad (12)$$

$$B_{max} = \max (B_{i max}) = NP_{max} - C_T - \min (C_i)$$

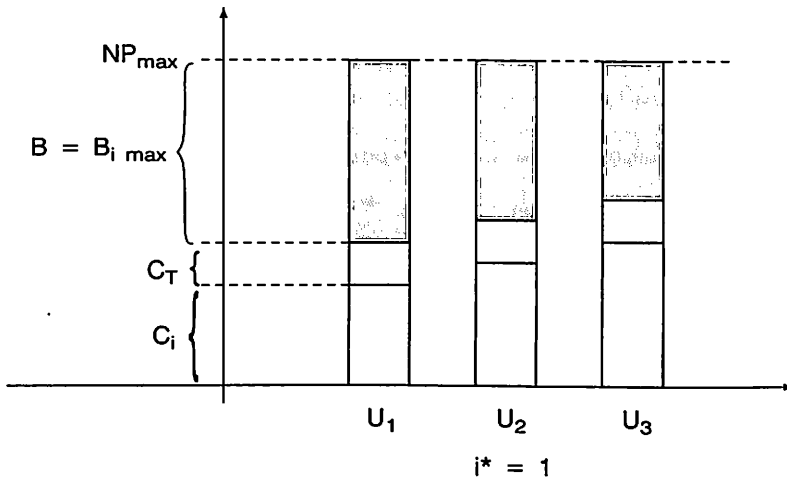
Το αποτέλεσμα αυτό φαίνεται γραφικά στο διάγραμμα 3 (βλ. επόμενη σελίδα).

Επιπλέον το διάγραμμα δίδει στοιχεία και πληροφορίες για τις οικονομικές επιπτώσεις της διαφθοράς, δεδομένου ότι με το αποτέλεσμα του διαγωνισμού επιτυγχάνεται το ακόλουθο αποτέλεσμα, πάλι βέβαια σε σύγκριση με την πλήρως διαφανή λειτουργούσα κοινωνία. Ο υπάλληλος απολαμβάνει εισόδημα εκ της διαφθοράς ύψους:

$$W_{υπόλ} = B = NP_{max} - C_T - \min (C_i) \quad (13)$$

Διάγραμμα 3
Αποτέλεσμα διαγωνισμού σε $KN = 1$

Το κράτος επιβαρύνεται πάλι με το μέγιστο κόστος για το ζητούμενο από αυτό αγαθό:

$$C_{\text{κράτος}} = NP_{\text{max}} - AP_{\text{min}} = NP_{\text{max}} - C_{i \text{ min}} \quad (14)$$

Όλες οι επιχειρήσεις είναι όπως και στην πλήρως διαφανή κοινωνία (αγορά) οριακά προσφέρουσες, αφού στον ιδιωτικό τομέα δεν παρατηρούνται διαφοροποιήσεις στην κατανομή εισοδήματος και αγαθών. Η αποτελεσματικότερη όλων των επιχειρήσεων που λαμβάνουν μέρος (με το χαμηλότερο κόστος παραγωγής), κερδίζει το διαγωνισμό.

8. Παρατηρήσεις και συμπεράσματα

Για να μπορέσουμε να συγκρίνουμε την οικονομική συγκυρία, η οποία διαμορφώνεται σε συνθήκες πλήρους ή χωρίς καθόλου διαφθορά, θα πρέπει να υπολογίσουμε το σύνολο του κοινωνικού κόστους που δημιουργείται εκ της διαφθοράς μειωμένο κατά το σύνολο του κέρδους που απολαμβάνει η κοινωνία από την ανυπαρξία διαφθοράς. Σημείο αναφοράς και βάση σύγκρισης αποτελεί μια κοινωνία απαλλαγμένη από διαφθορά, στην οποία καθ' ορισμό δεν υφίσταται καθόλου διαφθορά.

$$C_{\text{Διαφθ}} \mid_{KN = 0} = 0 \quad (15)$$

Σε μια μερικώς διαπλεκόμενη (χρηματιζόμενη) κοινωνία μπορούν να υπολογιστούν διάφορα κόστη και αποδόσεις που προκύπτουν εκ της διαφθοράς. Το σύνολο αυτών των μεγεθών προκύπτει ως ακολούθως:

$$\begin{aligned} C_{\text{Διαφθ}} \mid_{KN = 1/n} &= C_{\text{κρατ}} - \pi_{\text{Κο}} - W_{\text{υπάλ}} = \\ &= NP_{\text{max}} - C_{i \text{ min}} - NP_{\text{max}} + C_i^* + C_T + B - B = \\ &= C_i^* - C_{i \text{ min}} + C_T = \Delta C_i + C_T \end{aligned} \quad (16)$$

Η οικονομική ερμηνεία της ταυτότητας (16) αναφέρει, ότι έναντι του υψηλού κόστους που υφίσταται το κράτος εκ της διαφθοράς ευρίσκονται σχεδόν ίσου μεγέθους κέρδη για τους χρηματιζόμενους υπαλλήλους και τις επιχειρήσεις. Αυτό μπορεί να θεωρηθεί καταρχάς ως μια κατανομή του οικονομικού πλεονάσματος που προκύπτει εκ του δημόσιου διαγωνισμού, το οποίο δεν οδηγεί αναγκαστικά σε απώλεια αποτελεσματικότητας της οικονομίας. Όμως προκύπτουν δυο πραγματικές και σημαντικές «απώλειες» για την οικονομία από τη διαφορά: κόστος «διείσδυσης» στην αγορά της διαφθοράς στο ύψος του κόστους μεταβίβασης C_T και της απώλειας του κράτους λόγω της αναποτελεσματικότητας της διοίκησης και διαχείρισης των οικονομικών πόρων. Το ύψος αυτό ανέρχεται στη διαφορά του ενδογενούς κόστους παραγωγής που υπάρχει μεταξύ της αποτελεσματικότερης (χωρίς χρηματισμό) και της δωροδοκούσας (χρηματιζουσας) επιχείρησης. Στην περίπτωση της πλήρως χρηματιζόμενης (διεφθαρμένης) κοινωνίας και οικονομίας προκύπτει αναλογικά:

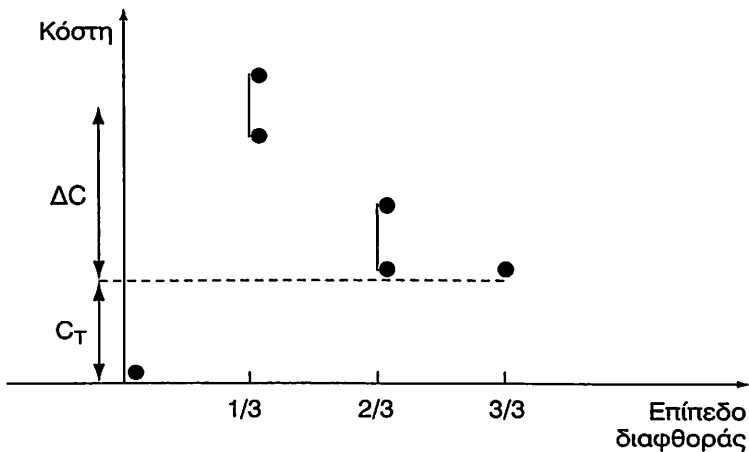
$$\begin{aligned} C_{\text{Κο}} \mid_{KN = 1} &= C_{\text{κρατ}} - 0 - W_{\text{υπάλ}} = \\ &= NP_{\text{max}} - C_{i \text{ min}} - NP_{\text{max}} + C_T + C_{i \text{ min}} = C_T \end{aligned} \quad (17)$$

Σε σύγκριση προς τη μερικώς χρηματιζόμενη κοινωνία τα κόστη διείσδυσης C_T στην αγορά της διαφθοράς παραμένουν στο ίδιο ύψος και δεν δημιουργούνται επιπλέον κόστη, δεδομένου ότι και εδώ όπως και στην περίπτωση $KN = 0$ η αποτελεσματικότερη επιχείρηση κερδίζει το διαγωνισμό.

Με βάση τις αποδοχές του υποδείγματος γίνεται φανερό, ότι η επικρατούσα άποψη για το γεγονός ότι η διαφθορά δημιουργεί θετικά και πιθανόν αυξημένα οριακά κόστη, ανεξάρτητα από το μέγεθός της, μπορεί να αντιταχθεί το επιχείρημα που αναφέρει ό-

τι²¹: Ένα αυξανόμενο επίπεδο διαφθοράς στην υπό μελέτη αγορά, οδηγεί σε αυξανόμενο ανταγωνισμό για την απόκτηση κεφαλαίων για χρηματισμού. Μάλιστα οι οικονομικοί μηχανισμοί που τίθενται εκτός λειτουργίας λόγω διαφθοράς, μπορούν σε περίπτωση υψηλού ποσοστού διαφθοράς να αντισταθμιστούν μερικώς από την ύπαρξη μιας «αγοράς διαφθοράς». Στο παράδειγμα με $n = 3$ επιχειρήσεις, έχουμε την παρακάτω σε σχέση με τα συνολικά κόστη διαφθοράς:

Διάγραμμα 4
Πορεία του συνολικού κόστους διαφθοράς

Διακρίνουμε ότι σε μέσο επίπεδο διαφθοράς μπορεί να προκύψει ένα πεδίο, στο οποίο θα κυμαίνονται τα συνολικά κόστη της διαφθοράς, αφού δεν μπορεί να γίνει απόλυτα εμφανές από το υπόδειγμα ποια ή ποιες επιχειρήσεις χρηματίζουν. Πέραν όμως τούτου γίνεται φανερό, ότι η άριστη (κατά Pareto) κατάσταση ευρίσκεται στην περίπτωση που το επίπεδο διαφθοράς έχει την τιμή $KN = 0$. Όμως και στην περίπτωση της πλήρους διαφθοράς (χρηματισμού) ($KN = 1$) υπάρχει και ένα επιπλέον τοπικό ελάχιστο, όσον αφορά τα κόστη εκ της διαφθοράς. Μέχρι τώρα όμως κάναμε λόγο για μια πορεία απόλυτα μονότονη και αύξουσα.

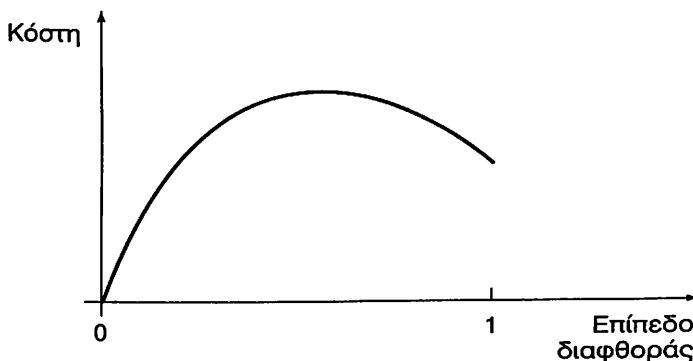
9. Μακροοικονομικές προεκτάσεις και συνέπειες

Διαχρονικά μπορεί να υπολογιστεί το σύνολο του μικροοικονομικού κόστους με δυο τρόπους: Μέσω των διαγωνισμών που πραγματοποιούνται από μια δημόσια υπηρεσία σε μια χρονική περίοδο, π.χ. έτος, και των διαφόρων αγορών που πραγματοποιούνται παράλληλα μέσω ιδιωτικών διαγωνισμών σε διάφορους τομείς. Για την ακριβή όμως πορεία του συνολικού κόστους που προκύπτει από τη διαφθορά μιας οικονομίας, το παραπάνω υποδείγμα δεν μπορεί να δώσει καμία ακριβή απάντηση ή πληροφορία. Μπορούν όμως να εικάσουμε τέσσερις πιθανές πορείες της καμπύλης διαφθοράς: *Πρώτον*, σε επίπεδο διαφθοράς 0 το κόστος εξ αυτής θα ήταν λογικά = 0 (άριστη κατάσταση). *Δεύτερον*, θα είχαμε αυξημένα κόστη διαφθοράς σε περίπτωση αυξανόμενου ΚΝ, δεδομένου ότι μόνο σε ελάχιστες αγορές θα συναντούσαμε μια διεφθαρμένη (σε κατά τα άλλα «καθαρές» και διαφανώς λειτουργούσες) επιχείρηση. *Τρίτον*, το maximum του κόστους εκ αυτής ευρίσκεται σε ένα πεδίο διαφθοράς μεταξύ 0 και 1. *Τέταρον* θα είχαμε μείωση του απόλυτου κόστους εκ της διαφθοράς, όσο αυξάνεται η ροπή και το επίπεδο διαφθοράς, βέβαια όχι στο ίδιο επίπεδο με αυτό του σημείου εκκίνησης. Η πιθανή πορεία της καμπύλης διαφθοράς σε σχέση με τα κόστη που προκύπτουν από αυτή θα είχε την πορεία που παρουσιάζει το παρακάτω διάγραμμα.

Το κατά πόσο το αποτέλεσμα του υποδείγματος ή η πορεία

Διάγραμμα 5

Ποιοτική διαδρομή του μακροοικονομικού κόστους διαφθοράς

της καμπύλης κόστους μπορεί να μεταφερθεί απόλυτα σε μακροοικονομικές συνθήκες είναι αρκετά αμφίβολο: *Πρώτον*, δεν έχουν απόλυτη ισχύ οι παραδοχές του υποδείγματος σε όλες τις αγορές μιας οικονομίας και *δεύτερον*, το παραπάνω υπόδειγμα αποτελεί μια στατική ανάλυση, η οποία εκκινεί από την αποδοχή της διαρκούς ύπαρξης διαφόρων επιπέδων διαφθοράς. Υπάρχουν βέβαια επιχειρήματα υπέρ της άποψης, ότι σε βάθος χρόνου το μέσο επίπεδο διαφθοράς θα κινείται ασταθώς μεταξύ 0 και 1. Μέσω αποτελεσμάτων παιδείας, εκπαίδευσης και μάθησης μπορούμε να υποθέσουμε, ότι οι αναποτελεσματικοί ειλικρινείς συμμετέχοντες στους δημόσιους διαγωνισμούς θα αλλάξουν τη συμπεριφορά τους, ή/και ότι μπορούν με την πάροδο του χρόνου να αυξηθούν οι πιθανότητες αποκάλυψης της διαφθοράς. Και οι δυο παράγοντες οδηγούν στο συμπέρασμα, ότι σε συγκεκριμένες αγορές θα εμφανίζονται ως διαρκή τα φαινόμενα μόνο πολύ χαμηλών ή μόνο πολύ υψηλών επιπέδων διαφθοράς. Π.χ. στην ελληνική πραγματικότητα συναντούμε τέτοια φαινόμενα υψηλού χρηματισμού και διαφθοράς σε ορισμένες υπηρεσίες (π.χ. στις ΔΟΥ, πολεοδομίες, διευθύνσεις αγροτικής ανάπτυξης κ.λπ.) και χαμηλής διαφθοράς σε άλλες (π.χ. παιδεία). Στην κατεύθυνση αυτή πρέπει να γίνουν παραπέρα σκέψεις και αναλύσεις. Αυτό όμως σημαίνει επίσης, ότι και στην αντίθετη περίπτωση δεν μπορεί κανείς να περιορίσει στο πλαίσιο μιας επιμέρους αγοράς τις μακροοικονομικές επιδράσεις και αλληλεξαρτήσεις μεταξύ επιπέδου διαφθοράς και αποτελεσματικότητας μιας οικονομίας. Οι εφαρμοζόμενες στρατηγικές καταπολέμησης της διαφθοράς (όποιες και όσο ασθενείς και αν είναι) δεν μπορούν να αφήσουν εκτός προσοχής τις παραπάνω περιγραφείσες συνισταμένες.

Η καταπολέμηση της διαφθοράς πρέπει να αποτελέσει σταθερό και διαρκή στόχο της πολιτικής ηγεσίας, διότι συμφέρει το κοινωνικό σύνολο. Οι μακροχρόνιες επιπτώσεις της διαφθοράς είναι οι σαφώς κακές οικονομικές σχέσεις. Κράτη με υψηλό ποσοστό διαφθοράς και διαπλοκής επιβαρύνουν σημαντικά τους προϋπολογισμούς τους και διαμορφώνουν χαμηλότερη καμπύλη κοινωνικής ευημερίας σε σχέση με τους διατιθέμενους πόρους. Παρουσιάζουν έντονα στοιχεία αναποτελεσματικότητας και ελλείψεις σε εφοδιασμό. Και οι επιχειρήσεις όμως διαπιστώνουν έντονα τα σημάδια της διαφθοράς στο επίπεδο ανταγωνιστικότητάς τους. Στις ΗΠΑ²² μάλιστα οι ίδιες οι επιχειρήσεις εδώ και πολλά χρόνια ανέλαβαν αγώνα και εφαρμόζουν ενεργητικά μέτρα κατά της διαφθοράς. Στη χώρα μας το φαινόμενο αυτό έλαβε ανησυχητικές

διαστάσεις, με σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις για την κοινωνία και την οικονομία²³. Η προσπάθεια περιορισμού του φαινομένου θα πρέπει να έχει διακομματικό και διαρκή χαρακτήρα. Θα πρέπει να συμβαδίζει όχι μόνο με την διαμόρφωση αποτελεσματικού θεσμικού πλαισίου²⁴, αλλά και την εφαρμογή του υφιστάμενου.

Παράρτημα

Πίνακας μεταβλητών

AP_i	Τιμή προσφοράς της επιχείρησης i
b_i	Δυναμικός συντελεστής της τάσης για διαφθορά
B	Ποσό χρηματισμού του υπαλλήλου
B_{min}	Ελάχιστο ποσό χρηματισμού του υπαλλήλου
C_i	Κόστος παραγωγής της επιχείρησης i
$C_{κο}$	Σύνολο κόστους διαφθοράς
$C_{Τιμωρ}$	Κόστος του υπαλλήλου σε αποκάλυψη της διαφθοράς
C_T	Κόστος διεκπεραίωσης της διαφθοράς
E	Προσδοκώμενη τιμή
i^*	Νικητής του διαγωνισμού
KN	Επίπεδο διαφθοράς
n	Αριθμός συμμετεχόντων επιχειρήσεων ανά διαγωνισμό
NP	Επιτευχθείσα τιμή ζήτησης
NP_{max}	Μέγιστη τιμή ζήτησης από το κράτος
p	Πιθανότητα αποκάλυψης της διαφθοράς
π_i	Κέρδος της επιχείρησης i
$\pi_{κο}$	Επίπεδο διαφθοράς της επιχείρησης
S	Κράτος
U_i	Επιχείρηση i
$W_{υπάλ}$	Εισόδημα του υπαλλήλου

Σημειώσεις

1. Εφημερίδα *Νέα*, 29-7-2003.
2. Επίσης και στην ποιότητα απονομής δικαιοσύνης, ενώ στη χώρα μας υπάρχει καλύτερη εικόνα, παρά ταύτα υπολείπεται του μέσου όρου των ανεπτυγμένων χωρών. Η ποιότητα του ελληνικού συστήματος δικαιοσύνης, ενός σημαντικού θεσμού για τη λειτουργία της δημοκρατίας, βαθμολογείται

με 6,15 (άριστα το 10), ενώ ο μέσος όρος της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι 7,2. Τη χαμηλότερη βαθμολογία παρουσιάζει η Πορτογαλία με 2,70 και η Ιταλία με 3,56. Βλ. Εφημερίδα *Νέα*, όπ. παρ.

3. Ο Corruption Perception Index (CPI) ανακοινώθηκε για πρώτη φορά το 1995 και βασίζεται σε στοιχεία ανεξάρτητων φορέων, επιχειρήσεων και ατόμων. Το 2003 περιλαμβάνει 133 κράτη. 95 κράτη έχουν βαθμολογία <5 (άριστα το 10). Κράτη όπως Ινδονησία, Αζερμπαϊτζάν, Κένυα, Αγκόλα, Γεωργία, Καμερούν, Νιγηρία, Μπαγκλαντές βαθμολογούνται κάτω από 2 (σχεδόν πλήρης διαφθορά). Χώρες με βαθμολογία πάνω από 9 είναι Φιλανδία, Δανία, Νέα Ζηλανδία, Ισλανδία, Σιγκαπούρη και Σουηδία. Βλ. www.transparency.de/Corruption_Perception_Index της 28-9-2004.

4. Βλ. για παράδειγμα Blickle G. (ed.), *Ethik in Organisationen. Konzepte, Befunde, Praxisbeispiele*, Verlag für angewandte Psychologie, Göttingen, 1998.

5. Για μια εκτεταμένη παρουσίαση των επιπτώσεων της παραοικονομίας στην Ελλάδα, βλ. Κολυμβιανάνκης Κ., *Φορολογικό καθεστώς, παραοικονομία και φοροδιαφυγή στην Ελλάδα*, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 1993 καθώς και Κανελόπουλος Κ., Κουσουλάκος Ι., Ράπανος Β., *Παραοικονομία και φοροδιαφυγή: Μετρήσεις και οικονομικές επιπτώσεις*, Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, Αθήνα, 1995.

6. Eser A., Überhofen M., Huber B., *Korruptionsbekämpfung durch Strafrecht*, Edition Juscrim, Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, Freiburg, 1997.

7. Η σύγχρονη προβληματική για το φαινόμενο της διαφθοράς στηρίζεται κύρια στο βιβλίο του Myrdal *Asian Drama*. Βλ. Myrdal Gunnar, *Asian Drama: An Inquiry into the Poverty of Nations*, 20th Century Fund, 1968. Παλαιότερες εργασίες όπως π.χ. του Ferguson «Περί διαφθοράς και πολιτικής υποταγής» του 1814, χρησιμοποιούσαν τον όρο τις περισσότερες φορές γενικά και προκειμένου να διατυπώσουν απόψεις περί κοινωνικής κατάπτωσης και αδιαφάνειας. Βλ. Ferguson Adam, *Abhandlung über die Geschichte der bürgerlichen Gesellschaft*. Από το αγγλικό πρωτότυπο της 7ης έκδοσης του 1814, Jena, Verlag von Gustav Fischer, 1923, σελ. 332 επ.

8. Heywood Paul (ed.), *Political Corruption: Problems and Perspectives*, Blackwell Publishers, Oxford and Malden, 1997, σελ. 1-19. Σημαντικές μελέτες στην κατεύθυνση αυτή έγιναν και στην Ελλάδα. Βλ., για παράδειγμα, Νεγρεπόντη-Δελιβάνη Μ., *Η οικονομία της παραοικονομίας στην Ελλάδα*, Β' έκδοση, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 1991 καθώς και Βαβούρας Ι., Κούτρης Α., *Παραοικονομία: Η έκταση του φαινομένου στην Ελλάδα και το εξωτερικό*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 1991.

9. Bicchieri Christina, John Duffy, *Corruption Cycles*, Heywood P., όπ. παρ., σελ. 61 επ.

10. Körner Heiko, *Korruption in der «Dritten Welt» - Eine kritische Analyse neuerer Beiträge in der Literatur*, Hamburger Jahrbuch für Wirtschafts- und Gesellschaftspolitik, HWWA-Institut für Wirtschaftsforschung, Hamburg, 1998, σελ. 327-343.

11. Klitgaard Robert, *Controlling Corruption*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1991, σελ. 31 επ.

12. Δεν συμπεριλαμβάνονται εδώ διάφορα μη οικονομικά κόστη. Βλ. επίσης Johnston Michael, *The Political Costs of Corruption, Draft for «Primera Conferencia Latinoamericana de Lucha Contra la Corruption Administrativa»*, Department of Political Science, Colgate University, Hamilton, New York, 1993, και Cartier-Bresson Jean, «Corruption Networks, Transaction Security and illegal Social Exchange», στο: Heywood P. (ed.), *όπ. παρ.* σελ. 47-60.

13. Engerer Hella, «Ursachen, Folgen und Bekämpfung von Korruption: Liefern ökonomische Ansätze bestechende Argumente?», *Diskussionspapier*, no 161, Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung, Berlin, 1998, καθώς επίσης και Sell Friedrich, *Ökonomik der Entwicklungsländer*, Peter Lang Verlag, Frankfurt, Main, 1993, σελ. 153 επ. Και για μια εμπειρική έρευνα, βλ. Mauro Paolo, «Corruption and Growth», *Quarterly Journal of Economics* 110 (3), σελ. 681-712.

14. Βλ. Leff Nathaniel, «Economic Development Through Bureaucratic Corruption», στο: Heidenheimer et al. (ed.), *Political Corruption - A Handbook*, 7. Aufl., Transaction Publishers, New Brunswick and London, 1997, σελ. 389 επ., καθώς επίσης Nye J.S., «Corruption and Political Development - A Cost-Benefit-Analysis», στο: Heidenheimer Arnold, Michael Johnston, Victor Le Vine (eds), *Political Corruption - A Handbook*, 7. Aufl., Transaction Publishers, New Brunswick and London, 1997, σελ. 963 επ.

15. Όπως για παράδειγμα στα υποδείγματα των Shleifer Andrei, Vishny Robert, «Corruption», *Quarterly Journal of Economics* 108 (3), 1993, σελ. 599-617 και Banerjee Abhijit, «A Theory of Misgovernance», *Quarterly Journal of Economics* 112 (4), 1997, σελ. 1289-1332.

16. Οι προμήθειες του Δημοσίου αποτελούν συχνά την ατμομηχανή της οικονομικής ανάπτυξης αφού απορροφούν το 10-15% του ΑΕΠ της χώρας μας (π.χ. κατασκευή δημόσιων έργων, προμήθεια υλικών σε ΔΕΚΟ κ.λπ.). Το νομοθετικό πλαίσιο που διέπει τις κρατικές προμήθειες προσδιορίζεται από τους νόμους: Ν. 2286/1995 (ΦΕΚ Α19): Προμήθειες του δημοσίου τομέα και ρυθμίσεις συναφών θεμάτων, το Π.Δ. 370/1995 (ΦΕΚ Α199): Προσαρμογή της Ελληνικής Νομοθεσίας ... προς τις διατάξεις της Οδηγίας 93/36/ΕΕ, το Π.Δ. 394/1996 (ΦΕΚ Α266): Κανονισμός Προμηθειών Δημοσίου (ΚΠΔ), το Ν. 2522/1997: Δικαστική προστασία ... σύμφωνα με την Οδηγία 89/665/ΕΟΚ, το Ν. 2741/1999 (ΦΕΚ Α199): Ενιαίος Φορέας Ελέγχου Τροφίμων, άλλες ρυθμίσεις θεμάτων αρμοδιότητας του Υπουργείου Ανάπτυξης και λοιπές διατάξεις και το Π.Δ. 105/2000 (ΦΕΚ Α100): Προσαρμογή της Ελληνικής Νομοθεσίας ... προς τις διατάξεις της Οδηγίας 97/52 και τροποποίηση του Π.Δ. 370/1995.

17. Χρησιμοποιούνται πολλοί όροι προκειμένου να αποδοθούν καταστάσεις διαφθοράς. Οι κυριότεροι είναι διαπλοκή, διαπλεκόμενα συμφέροντα, «λάδωμα», γρηγορόσημο, χρηματισμός, δωροδοκία κ.λπ. Αν και πολλές φορές δεν έχουν την ίδια έννοια, όμως αποδίδουν το ίδιο φαινόμενο και στην εργασία αυτή θα χρησιμοποιούνται ανάλογα.

18. Βλ. Επίσης Schmidt Kurt, Christine Garschagen, *Korruption*, Handwörterbuch der Wirtschaftswissenschaften (HdWW), Gustav Fischer Verlag, Stuttgart und New York, 1997, σελ. 565-573.

19. Η ροπή προς διαφθορά κάθε επιχείρησης εξαρτάται από την προσδοκώμενη χρησιμότητα εκ της διαφθοράς, από την πιθανότητα αποκάλυψης της διαπλοκής, από τον ατομικό δείκτη αποστροφής στη διαφθορά αλλά και άλλους παράγοντες όπως ηθικές δεσμεύσεις, στάσεις κ.λπ. Δεδομένου ότι στην εργασία αυτή η διαφθορά αποτελεί την ανεξάρτητη μεταβλητή, δε είναι αναγκαία μια εις βάθος ανάλυση των αιτίων ύπαρξης της διαφθοράς. Βλ. Neugebauer Gregory, *Grundzüge einer ökonomischen Theorie der Korruption. Eine Studie über die Bestechung*, Baseler Ökonomische Studie, Bd. 9, Dissertation, Universität Basel, Zürich, 1991.

20. Αυτό μπορεί να εξαχθεί και από τον δείκτη διαφθοράς που ανακοινώνει κάθε έτος η *Transparency International* (βλ. www.transparency.org).

21. Βλ. Klitgaard R., *όπ. παρ.*, σελ. 26 επ.

22. Μια σχετικά πρόσφατη μελέτη για τη χώρα μας που αναπτύσσει διεξοδικά το θέμα είναι και αυτή που έγινε το 2001 από το IOBE. Βλ. Τάτσος Ν., *Παραοικονομία και φοροδιαφυγή στην Ελλάδα*, IOBE, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 2001.

23. Ades Alberto, Rafael di Tella, «The New Economics of Corruption: A Survey and some New Results», στο: Heywood P. (ed.), *όπ. παρ.*, 1997, σελ. 80-99. Επίσης Παυλόπουλος Π., *Η παραοικονομία στην Ελλάδα*, IOBE, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 1987.

24. Είναι παρατηρημένο όμως ότι η πολυνομία στη χώρα μας συνέβαλε στην αύξηση της αδιαφάνειας και της γραφειοκρατίας. Από το 1974 μέχρι σήμερα ψηφίστηκαν από τη Βουλή 3.100 νόμοι και έχουν δημοσιευτεί πάνω από 1,5 εκατ. Κανονιστικές αποφάσεις. Ένας φάκελος επένδυσης στη χώρα μας στον τομέα της ενέργειας ζυγίζει 55 κιλά. Από την άλλη πλευρά ο νόμος περί «Πόθεν και πώς έσχες» (υπογράμμιση δική μας) των δημοσίων υπαλλήλων, πολιτικών κ.λπ. δεν εφαρμόστηκε σχεδόν ποτέ. Βλ. Εφημερίδα *Ημερησία*, 23/24-10-2004.

